

กาลิทาส : มหากวีผู้ยิ่งใหญ่แห่งอินเดีย

Kālidāsa : The Great Poet of India

สถิตย์ ไชยปัญญา*, Ph.D.

บทคัดย่อ

กาลิทาส เป็นชื่อที่รู้จักกันเป็นอย่างดีในกลุ่มคนที่รู้และศึกษาภาษาสันสกฤต นักปราชญ์ทั้งที่เป็นชาวอินเดียและชาวต่างชาติต่างหลงใหลในบทกวีนิพนธ์ของเขา กาลิทาสได้สร้างผลงานประพันธ์ในรูปของบทกวีไว้จำนวนมากมาย กวีนิพนธ์ที่เป็นผลงานของเขาแต่ละชิ้นได้รับการยกย่องชื่นชมอย่างสูงจากนักปราชญ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน บทละครเรื่องหนึ่งของเขาที่เป็นที่รู้จักเป็นอย่างดีในประเทศไทย คือ บทละครศकुন্তลา ซึ่งมาจากบทละครที่ชื่อว่า อภิษุณยานศากุนตลมนอกจากนี้ก็มีบทกวีที่ถ่ายทอดจินตนาการเกี่ยวกับธรรมชาติได้อย่างงดงาม คือ เมฆทูต ซึ่งมีการแปลออกมาเป็นภาษาไทยแล้วหลายสำนวน

ชีวประวัติของกาลิทาสยังเป็นสิ่งที่นักปราชญ์ทั้งหลายต้องค้นหาข้อเท็จจริงกันต่อไป เพราะไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนเกี่ยวกับชีวิตของกาลิทาส ดังนั้นชีวประวัติของเขามืออยู่ในปัจจุบันได้มาจากการสันนิษฐานจากผลงานของเขาและหลักฐานแวดล้อมอื่น ๆ แต่ชีวประวัติเกี่ยวกับกาลิทาสที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในประเทศอินเดีย คือ ตำนานที่เล่าสืบต่อ ๆ กันมาที่ว่า เขาไม่ใช่ นักปราชญ์ตั้งแต่แรก

กาลิทาสได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เขียนแหลมในการแต่งบทกวีภาษาสันสกฤต ความเป็นอัจฉริยะของเขาได้นำบทกวีสันสกฤตขึ้นสู่ความสง่างามและสละสลวยขั้นสูงสุด และเขาได้รับการยกย่องว่าเป็น “เจ้าแห่งการอุปมาในกวีนิพนธ์สันสกฤต” และมีคำกล่าว

ที่คุ้นเคยในกลุ่มผู้รู้ภาษาสันสกฤตว่า

उपमा कालिदासस्य “อุปมาของกาลิทาส”

กาลิทาสได้เขียนบรรยายสิ่งต่าง ๆ เช่น ธรรมชาติ ความงดงามของสตรี การพลัดพรากของบุคคลที่รักกัน ความรักที่แท้จริง ฯลฯ เป็นบทกวีได้อย่างงดงาม หากแม้ได้อ่านบทกวีของเขาและจินตนาการตามความหมายที่ปรากฏในบทกวี ผู้อ่านจะสามารถมองเห็นภาพที่เขาบรรยายได้อย่างชัดเจนในห้วงจินตนาการ และสัมผัสถึงความงดงามของเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นจินตนาการของกวี

Abstract

The name “Kālidāsa” is well known as the great Sanskrit poet among Sanskrit scholars and learners. Indian and foreign Sanskrit scholars have been fascinated to read his works. Kalidasa composed a large number of literature in the form of poetry. From the ancient time to the present, each of his poetical compositions has been highly glorified by Sanskrit scholars. One of his poetical compositions is the book of play called

“Abhijñānasākuntalam” which is well known in Thailand as the name “Śākuntala”. Moreover, his small work named “Meghaduta” is also translated to Thai by many Thai Sanskrit scholars.

Kālidāsa’s biography is not yet clear.

Then his biography known at present is assumed from his works and other enclosing evidence. Many scholars have still searched for new evidence of his life. A legend of his life popularly told in India is that he was not a learner in the beginning.

Kālidāsa is acclaimed as a Sanskrit poetical genius. His intelligence brought the Sanskrit poetry to the highest position of magnificence. He is also praised as “the lord of comparison in Sanskrit poetry”. A phrase “Upamā Kālidāsasya” (comparison of Kālidāsa) is always spoken among Sanskrit learners.

Kālidāsa wrote on nature, the beauty of women, the separation of the lovers, true love, etc. The readers who read his beautiful poems and realize the meanings described in his poems will find that the narrated scenes are shown clearly in their mind and they will feel the beauty of Sanskrit poems and his imagination.

บทนำ

คงจะเป็นเรื่องแปลกหากว่าในกลุ่มคนที่เรียนหรือรู้ภาษาสันสกฤตมีคนที่ไม่รู้จักกาลิทาส เหล่าบรรดานักปราชญ์ทั่วทั้งประเทศอินเดียและนักปราชญ์ชาวต่างประเทศจำนวนมากต่างหลงใหลในความงดงามและอ่อนหวาน

บทกวีของเขา กาลิทาสไม่เพียงแต่ได้รับการยกย่องให้เป็นกวีผู้ยิ่งใหญ่ของประเทศอินเดียเท่านั้น แต่เขาได้รับการยกย่องให้เป็นหนึ่งในบรรดามหากวีผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายของโลกด้วย แม้แต่ในประเทศไทย บทละครเรื่องศกุนตลา หนึ่งในผลงานของเขายังเป็นที่รู้จักกันดีในกลุ่มผู้เรียนวรรณคดี หากจะเปรียบเทียบกับอย่างน้อยที่สุดก็เป็นที่ยอมรับกันว่า กาลิทาสเป็นเสมือนแก้วมณีเม็ดใหญ่ที่ประดับอยู่ตรงกลางสร้อยมณีที่ส่งประกายแพรวพราวของเทวนารี สรัสวดีเทพแห่งความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ และศิลปวิทยาการ

กล่าวกันว่าบทกวีนิพนธ์ของกาลิทาสเต็มไปด้วยความลึบทางด้านจิตวิญญาณ การนำเสนอบทกวีที่เต็มไปด้วยความรู้สึกรักของเขาเป็นสิ่งที่ยากที่จะพบได้ บทกวีนิพนธ์ของเขาเป็นประดุจดั่งแสงจันทร์แห่งการสั่งสอนที่เยือกเย็นและสงบ สามารถทำให้ดวงจิตอันร้อนรนและกระหายของชนผู้เฝ้ารู้ดั่งลีกลงในคลื่นแห่งทะเลความสุข กาลิทาสจึงเป็นกวีผู้มีความค่าควรแก่การสรรเสริญ และผลงานกวีนิพนธ์ของเขาเป็นสิ่งที่มีความค่าควรแก่การยกย่อง

ชีวประวัติ

ประวัติชีวิตของกาลิทาสซ่อนอยู่ในความมืดมนเป็นส่วนใหญ่ กาลิทาสไม่ได้เขียนสิ่งใด ๆ เลยที่เกี่ยวกับตนเองในหนังสือจำนวนมากของเขา นักปราชญ์ทั้งหลายไม่สามารถจะหาหลักฐานยืนยันได้อย่างชัดเจน

ว่ากาลิทาสเกิดที่ไหน บิดามารดาชื่ออะไร และด้วยสาเหตุนี้จึงมีตำนานมากมายที่เกี่ยวกับชีวิตของกาลิทาสเล่าต่อ ๆ กันมา ตำนานชีวิตของกาลิทาสเรื่องหนึ่งที่รู้จักกันเคยกันเป็นอย่างดี กล่าวคือ กาลิทาสเกิดในตระกูลพรามณ์ บิดามารดาตายจากไปตั้งแต่เขายังเด็ก คนเลี้ยงวัวที่มีเมตตาได้เลี้ยงดูเขาจนเติบโตใหญ่ ในเวลาที่วัวกินหญ้าหากมีเวลาเขาก็มักจะไปบูชาเทวนารีกาลิที่วัดประจำหมู่บ้านเสมอ ด้วยเหตุนี้เขาจึงมีชื่อว่า กาลิทาส เนื่องจากตั้งแต่ยังเด็กเขาต้องเลี้ยงวัวและไม่ได้หัดอ่านเขียนเมื่อโตขึ้นเขาจึงเป็นบุคคลที่ไม่รู้หนังสือเลย

ในเมืองพาราณสี พระราชามีพระราชธิดาองค์หนึ่งที่ทั้งงดงามและเฉลียวฉลาด พระราชธิดาทรงหยั่งผยองในความรู้ของตนเอง และได้กราบทูลกับพระราชบิดาว่า หากบุรุษใดสามารถตอบปัญหาในเรื่องความรู้เกี่ยวกับศาสตร์ต่าง ๆ ชนะพระองค์ได้ พระองค์จะยอมอภิเษกสมรสด้วย พระราชาได้ทรงเลือกบัณฑิตผู้หนึ่งที่มีความรู้มากเข้าแข่งขันในการถามและตอบความรู้เกี่ยวกับศาสตร์ต่าง ๆ กับพระราชธิดา แต่พระราชธิดาไม่ทรงชอบบัณฑิตผู้นี้จึงทรงใช้อุบายว่า ในการถามตอบปัญหานั้นจะ ไม่มีการพูด แต่จะแสดงการถามตอบด้วยสัญลักษณ์ท่าทาง ซึ่งบัณฑิตก็ตกลง พระราชธิดาจึงทรงยกพระหัตถ์แล้วทรงยกนิ้วขึ้นนิ้วหนึ่งเป็นการถามบัณฑิต ไม่สามารถแปลความหมายได้จึงต้องยอมแพ้

บัณฑิตเดินครุ่นคิดถึงความอัปยศที่พ่ายแพ้ จนกระทั่งเห็นเหตุการณ์ประหลาดคือ

ชายคนหนึ่งกำลังตัดกิ่งไม้โดยที่เขาขึ้นไปนั่งบนส่วนปลายของกิ่งไม้ บัณฑิตจึงตะโกนเตือนไปว่า “อย่าตัด ไม่อย่างนั้นจะตกลงมา” ชายคนนั้นซึ่งก็คือกาลิทาสกลับไม่ฟังและยังคงฟันกิ่งไม้ต่อไป บัณฑิตเห็นว่าไม่มีประโยชน์ที่จะเตือนคนโง่จึงเดินจากไป ไม่นานกิ่งไม้ก็ขาด กาลิทาสก็ตกลงมา พอลุกขึ้นได้ กาลิทาสตะโกนเรียกบัณฑิตพร้อมกับวิ่งตามหลังบัณฑิตไป เมื่อตามทัน เขาได้ถามบัณฑิตว่า “ท่านได้พูดว่าข้าพเจ้าจะตกลงมา ท่านรู้ได้อย่างไร” บัณฑิตตอบว่า “เรื่องอย่างนี้ ใครเห็นก็สามารถจะบอกได้ว่าต่อไปจะเป็นอย่างไร” กาลิทาสไม่เข้าใจและเชื่อว่าบัณฑิตเป็นหมอผีที่สามารถทำนายอนาคตได้ จึงรีบเร่งให้บัณฑิตทำนายอนาคตของตนเอง บัณฑิตนึกถึงการล้างความอับอายของตนเองที่พ่ายแพ้พระราชธิดา จึงพูดกับกาลิทาสว่า “ท่านจะได้แต่งงานกับพระราชธิดา แต่ท่านต้องเชื่อฟังข้าพเจ้า ข้าพเจ้าพูดอะไรท่านต้องทำตาม” หลังจากนั้นบัณฑิตได้นำกาลิทาสเข้าเฝ้าพระราชบิดาเพื่อขอให้กาลิทาสเข้าแข่งขันการถามตอบปัญหากับพระราชธิดาโดยใช้กติกาเดิมคือ ไม่มีการส่งเสียงพูด ซึ่งพระราชบิดาและพระราชธิดาก็ทรงยินยอม

เมื่อถึงวันที่กำหนด พระราชธิดาได้ทรงถามคำถามเดิมโดยการยกนิ้วขึ้นหนึ่งนิ้วซึ่งมีความหมายว่า ปรมาตมาเป็นความจริงเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น เมื่อกาลิทาสมองเห็นกลับเข้าใจความหมายว่า พระราชธิดาจะเอนิ้วทิ่มตาของเขา เขาจึงยกนิ้วขึ้นสองนิ้วเป็น

ความหมายว่า เขาจะเอนิ้วสองนิ้วทิ่มตาพระราชธิดา กลับคืนไป พระราชธิดาทอดพระเนตรเห็นกาลิทาสยกนิ้วขึ้นสองนิ้วกลับทรงเข้าพระทัยว่า กาลิทาสเข้าใจคำถามและตอบกลับมาว่า นอกจากปรมาตมาแล้วยังมีอาตมาที่อยู่ในมนุษย์อีกประการหนึ่งเป็นความจริง พระราชธิดาทรงถามคำถามที่สอง โดยการทรงยกพระหัตถ์ขึ้นพร้อมกับทรงยกนิ้วทั้งห้าขึ้นมีความหมายว่า ร่างกายมนุษย์ประกอบด้วยธาตุทั้งห้า คือ ไฟ ลม อากาศ น้ำ และดิน เมื่อกาลิทาสมองเห็นกลับเข้าใจความหมายว่า พระราชธิดาจะทรงตบเขา เขาจึงชูกำปั้นขึ้นโดยมีความหมายว่า ถ้าพระราชธิดาทรงตบเขาเขาจะตอยกลับไป แต่เมื่อพระราชธิดาทอดพระเนตรเห็นกาลิทาสชูกำปั้นขึ้นกลับทรงเข้าพระทัยว่า เป็นคำตอบของคำถาม การชูกำปั้นขึ้นของกาลิทาสหมายความว่า ธาตุทั้งห้ารวมกันอยู่ในร่างกายมนุษย์เป็นหนึ่งเดียว พระราชธิดาจึงทรงยอมแพ้และอภิเษกสมรสกับกาลิทาส จนกระทั่งกาลิทาสนำพระราชธิดากลับบ้านของตน พระราชธิดาทอดพระเนตรเห็นอุฐูจึงตรัสถามกาลิทาส กาลิทาสไม่สามารถพูดศัพท์สันสกฤตที่มีความหมายว่าอุฐูให้ชัดเจนได้ พระราชธิดา จึงทรงได้ถามและทรงทราบว่ากาลิทาสไม่ใช่บัณฑิตแต่เป็นคนเลี้ยงวัว ด้วยความโกรธที่เสียรู้บัณฑิตและมีสามีเป็นคนโง่ พระราชธิดาจึงตรัสได้กาลิทาส ซึ่งกาลิทาสก็จากไปจริง ๆ ยังความเสียพระทัยให้กับพระราชธิดาเป็นอย่างมาก กาลิทาสได้ไปบำเพ็ญตบะเบื้องหน้ารูปปั้น

เทวนารีกาลิเพื่อขอพรให้เขาเป็นผู้รู้ภาษา
สันสกฤต ซึ่งทำที่สุดด้วยความศรัทธาและ
พยายามของเขา เทวนารีกาลิได้ทรงให้พร
แก่เขา กาลิทาสได้กลายเป็นบัณฑิตผู้รู้ภาษา
สันสกฤตและกวีผู้เฉลียวฉลาด เมื่อเขากลับ
ไปบ้าน พระราชธิดาผู้เป็นภรรยาได้ตรัส
ถามเขาเป็นภาษาสันสกฤตว่า

अस्ति कश्चित् वाग्विशेषः। (asti kaścit
vāgviśeṣaḥ) “ความถูกต้องชัดเจนของถ้อยคำ
ใดก็ตาม (ของท่าน) มีแล้วหรือ” กาลิทาสได้
เล่าเรื่องที่เขาได้รับพรให้เป็นผู้รู้ภาษาสันสกฤต
กาลิทาสคิดว่า การที่เขาได้กลายเป็นผู้มีความ
รู้ก็เพราะพระราชธิดาเป็นผู้กระตุ้นเขาเป็นคน
แรก เขาจะแต่งกวีนิพนธ์ ๓ เรื่องโดยใช้
ถ้อยคำที่พระราชธิดาได้ทรงใช้ตรัสกับเขา
เป็นคำเริ่มต้นกวีนิพนธ์ ซึ่งต่อมาภายหลังเขา
ได้แต่งกumarśamvāda (กุมารสมว) เริ่มต้น
จากคำศัพท์ अस्ति (asti) เมฆพูดเริ่มต้นด้วยคำ
कश्चित् (kaścit) และวāg (vāg) เนื่องจากการ
เริ่มต้นด้วยคำ वाग् (vāg) เนื่องจากกาลิทาส
คิดว่าพระราชธิดาเป็นบุคคลแรกที่กระตุ้นให้เขา
ได้เป็นผู้รู้ เขาจึงไม่ยอมรับพระราชธิดาเป็น
ภรรยา แต่ยอมรับพระราชธิดาว่าเป็นครู
เรื่องนี้สร้างความโกรธให้กับพระราชธิดาจน
ทำให้พระองค์ตรัสสาปแช่งกาลิทาส ว่าเขาจะ
ต้องตายในมือของสตรี กาลิทาสจึงจากไป
และได้ไปเป็นกวีในราชสำนักของพระราชา
โกษะ จากนั้นก็ตามด้วยตำนานอีกเรื่องหนึ่งที่
เกี่ยวกับกาลิทาสซึ่งรู้จักกันเป็นอย่างดีมากใน
กลุ่มชนชาวลังกา กล่าวกันว่า กาลิทาสได้

สรรเสริญบทกวีนิพนธ์ของพระราชากุมาร
ทาสแห่งเกาะศรีลังกา เมื่อได้ยินเรื่องนี้แล้ว
พระราชากุมารทาสได้รับสั่งเรียกกาลิทาสมาที่
เกาะศรีลังกา กาลิทาสได้ไปที่นั่นและได้
กลายเป็นเสนาดิที่รักเพียงบุคคลเดียวของ
พระราชา ในราชสำนักกาลิทาสได้ติดต่อกับ
ทาสีคนหนึ่ง นางได้เขียนโคลกครั้งหนึ่งบน
ประตูของตนเองว่า

कमले कमलोत्पत्तिः श्रूयते न तु दृश्यते।

kamale kamalotpattiḥ śrūyate na tu dr̥śyate.

“การอุบัติขึ้นของดอกบัวบนดอกบัวถูกได้ยิน
เพียงเท่านั้น ไม่สามารถถูกมองเห็นได้”

กาลิทาสได้ทำให้โคลกสมบูรณ์โดยเติมว่า

बाले ! तव मुखाम्भोजे कथमिन्दिवरद्वयम्॥

bale ! tava mukhāmbhoje

kathamindīvaradvayam.

“โอ นางผู้งดงาม ดอกบัว ๒ ดอกนี้
(ดวงตา) บังเกิดขึ้นบนดอกบัวคือใบหน้าของ
เธอได้อย่างไร”

กล่าวกันว่า กาลิทาสถูกฆ่าตายโดย
หญิงงามคนนี้ สถานที่เผาศพของกาลิทาสยัง
มีปรากฏอยู่ในทางตอนใต้ของเกาะลังกาจน
กระทั่งปัจจุบันนี้ ตำนานนี้ไม่เป็นที่รู้จักกันใน
ประเทศอินเดีย แต่พบได้ในหนังสือโบราณ
จำนวนมากของเกาะลังกา

นอกเหนือจากตำนานทั้งสองเรื่องนี้
แล้ว นักปราชญ์ทั้งหลายได้ค้นคว้าชีวประวัติ

ของกาฬิยาศจากการรวบรวมข้อมูลเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ปรากฏอยู่ในบทกวีของเขา และจากหลักฐานแหล่งอื่น ๆ ที่ได้กล่าวถึงเขาไว้ แม้กระนั้นก็ตามจากหลักฐานที่มีไม่เพียงพอ ทำให้ช่วงเวลาที่ยกกาฬิยาศมีชีวิตอยู่ยังเป็นที่ถกเถียงกันในกลุ่มนักปราชญ์ และมีทฤษฎีและเหตุผลสนับสนุนมากมายเกี่ยวกับเรื่องนี้ นักปราชญ์บางท่านกล่าวว่า กาฬิยาศน่าจะมีช่วงชีวิตอยู่ในช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๖ แต่หากสันนิษฐานจากการที่ว่ากาฬิยาศเป็นหนึ่งในกวีที่ร่ำเรียนของพระเจ้าวิกรมมทิตยแล้ว เรื่องนี้ก็ยังไม่เป็นที่เห็นพ้องต้องกัน เพราะในประวัติศาสตร์อินเดียในสมัยที่พระเจ้าวิกรมมทิตย “วิกรมมทิตย” ผู้ทรงเริ่มใช้ศักราชใหม่ในประเทศอินเดียโดยเริ่มต้นจาก ๕๖ ปีก่อนคริสต์ศักราชนั้นมีจำนวนมากหลายของคบางท่านสันนิษฐานว่าชื่อ กาฬิยาศ นั้นไม่ได้มีคนเดียว นักปราชญ์บางท่านศึกษาผลงานของเขา และพบว่าใน รณวงศ์ (रणวงศ์) ได้มีการกล่าวถึงพระราชาฮุนะ (Hunas) ผู้ปกครองดินแดนตั้งแต่แคว้นกัมมิจจนถึงแคว้นปัญจาบ ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาศตวรรษที่ ๓ ก่อนคริสตกาลจนถึงศตวรรษที่ ๒ ของคริสตกาล เพราะฉะนั้นกาฬิยาศควรจะมมีชีวิตอยู่ในช่วงเวลานี้ นอกจากนี้ยังมีข้อสันนิษฐานจากอัสวโฆษ นักเขียนประวัติของพระพุทธเจ้า เป็นบทกวีนิพนธ์ภาษาสันสกฤตว่าอัสวโฆษ ได้กล่าวอ้างถึงงานของกาฬิยาศ และอัสวโฆษ มีชีวิตอยู่ในช่วงปีคริสต์ศักราชที่ ๗๘ ดังนั้น กาฬิยาศควรจะเป็นบุคคลที่มีชีวิตอยู่ในช่วง

ต้นคริสต์ศตวรรษ

เอ็ม. อาร์. กาล (Kale, 1991, pp. xxii) กล่าวไว้ในหนังสือ Kumarsam-bhava of Kalidasa ว่า ศาสตราจารย์ อาปเต (Prof. Apte) ได้ศึกษาผลงานของกาฬิยาศและตั้งข้อสังเกตว่า ไม่มีการกล่าวถึงหลักปรัชญา “นยยะ” ในผลงานของกาฬิยาศ กาฬิยาศจึงน่าจะมีชีวิตอยู่ก่อนการพัฒนาทางด้านปรัชญา และยังให้ข้อสังเกตอื่น ๆ พร้อมกับสันนิษฐานว่ากาฬิยาศน่าจะมีชีวิตอยู่ในช่วงอย่างช้าที่สุดคือ ศตวรรษที่ ๑ ก่อนคริสตกาล

นอกจากนี้ เอ็ม. อาร์. กาล (Kale, 1991, pp. xx-xxi) ยังได้กล่าวถึงนักปราชญ์ในยุคใหม่ที่ได้สันนิษฐานว่ากาฬิยาศมีชีวิตอยู่ในสมัยราชวงศ์คุปตะ ปกครองอินเดียในช่วงคริสต์ศักราช ๓๐๐-๖๕๐ ว่า วินเซนต์ เอ. สมิท (Vincent A. Smith) สันนิษฐานไว้ในผลงานของเขา คือหนังสือ Early History of India ว่า กาฬิยาศน่าจะมีชีวิตอยู่ในช่วงการครองราชย์ของพระราชาพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง หรือสองพระองค์ในจำนวนต่อไปนี้ คือ พระเจ้าจันทคุปตะ (ค.ศ. ๓๗๕-๔๑๓) พระเจ้ากุมารคุปตะ (ค.ศ. ๔๑๓-๔๕๕) พระเจ้าสกันทคุปตะ (ค.ศ. ๔๕๕-๔๘๐) พระเจ้าจันทคุปตะเพราะพระเจ้าสกันทคุปตะทรงใช้พระนาม “วิกรมมทิตย” เหมือนกัน และวินเซนต์ เอ. สมิท (Vincent A. Smith) ได้กล่าวว่า ผลงานแรกของกาฬิยาศน่าจะแต่งขึ้นก่อนปีคริสต์ศักราช ๔๑๓ และผลงานชิ้นต่อ ๆ มาน่าจะอยู่ในยุคของการปกครองของพระเจ้า

กุมารคุปตะ และน่าจะเป็นไปได้ว่ากาลิทาสได้เขียนผลงานของเขาอยู่จนกระทั่งพระเจ้าสกันทคุปตะได้ขึ้นครองราชย์ ทั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของข้อสันนิษฐานที่มีเกี่ยวกับช่วงการดำรงชีวิตของกาลิทาส

อย่างไรก็ตามอาจพอที่จะสรุปได้ว่า กาลิทาสเกี่ยวข้องกับพระเจ้าวิกรมาทิตย์แห่งเมืองอุชชยีนี และจากหลักฐานที่เขาได้เขียนบรรยายความงดงามของสถานที่ต่าง ๆ ในนครอุชชยีนี โดยที่การกล่าวถึงตำแหน่งของสถานที่ไม่ผิดพลาด พอที่จะสรุปได้ว่า กาลิทาสเป็นชาวเมืองอุชชยีนี

นอกจากนี้กาลิทาสคงจะไม่เขียนข้อความยกย่องพระเจ้าวิกรมาทิตย์ หากว่าพระองค์ไม่ได้เป็นผู้อุปถัมภ์เขา กาลิทาสได้แสดงความคุ้นเคยกับชีวิตในราชสำนักในงานเขียนของเขา และดูเหมือนว่า เขาได้เป็นผู้ที่ท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่าง ๆ อย่างน้อยที่สุดก็คือ ทางตอนเหนือของอินเดีย เพราะว่าเขาเป็นกวีเพียงคนเดียวที่บรรยายถึงดอกไม้ชนิดหนึ่งซึ่งมีอยู่ในแคว้นกัศมีร์ และการบรรยายภาพภูเขาหิมาลัยของเขาเหมือนกับเขาได้ไปเห็นมาด้วยตาของตนเอง

กาลิทาสเป็นผู้ที่ชื่นชอบกีฬากลางแจ้ง เขาได้บรรยายถึงประโยชน์ของกีฬากลางแจ้งด้วยลักษณะที่รู้จักของนักกีฬา นอกจากนั้นผลงานของเขายังเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่า เขาเป็นผู้คุ้นเคยกับพระเวท ความคิดทางปรัชญาในอุปนิษัท มหากาพย์ ปุราณะ คัมภีร์ ภกวัตติดา ปรัชญาสางขะและโยคะ และ

ปรัชญาเวทानตะของพาทรายณะ อายุรเวท และความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับดาราศาสตร์

ผลงาน

การที่กวีไม่เขียนเกี่ยวกับตนเองลงไป ในผลงานเป็นการเปิดโอกาสให้กวีรุ่นหลังฝากผลงานของตนเองให้เป็นของกวีคนนั้น ดังนั้นปัจจุบันจึงมีผลงานประมาณ ๔๑ ชิ้น ที่ถือว่าเป็นผลงานของกาลิทาส ได้แก่ ศากุนดล, วิกรโมรวสี, มาลวิกานิมิตร, รฆุวต, กุมารสัทว, เมฆพุด, กุณเดศวรเทาศย, ฤตส์หาร, อมพาสุตว, กลุยามสุตว, กาลิโสตุต, กาวยนาฏกาลัการ, กงคาษฎก (๒ ชิ้น), ฆฎกรุป, จมฏิกาทมฏกตตต, จรจาสุตว, โชยดิรวิทากรรม, พุรฆฎกาว, นโลทย, นวรตุนมาลา, ปุษปพาณวิลาส, มกรนุทตว, มงคลาษฎก (๒ ชิ้น), มหาปทุษฏก, รตนโกศ, รากษสกาวย, ลกษมีสุตว, ลฆุสุตว, วิทวทวิโนทกาวย, วุณทาวนกาวย, ไวทยมโนรมา, สทุธิจันทรिका, ศฤงการติลก, ศฤงการรสาษฎก, ศฤงการสารกาวย, ศยามลาทมฏก, ศรุตโพธ, สปตโสตุกีรามายณ และเสตพนธ

ผลงานที่ ๑-๖ เป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี ส่วนผลงานที่ ๗ ยังค้นไม่พบ พบเพียงแค่การอ้างถึงผลงานของเกษเมนทะระ (เกษเมนทร) กวีชาวกัศมีร์ ในผลงานของเขาที่ชื่อว่า เอาจิตยะวิจารณ์ (เอาจิตยวิจารณ์จรจา) ผลงานที่ ๘ ยังเป็นที่สงสัยว่าเป็นผลงานของเขาหรือไม่ ส่วนที่เหลือถือว่าเป็นผลงานของกวีท่านอื่น ๆ

ข้อเท็จจริงมีอยู่อีกประการหนึ่งคือ ในประวัติของวรรณคดีสันสกฤตนั้นได้มีกวีหลายท่าน ใช้ชื่อ กาลิทาส ซึ่งอย่างน้อยที่สุดมีอยู่ ๓ คน ในเรื่องนี้ราชเสขระได้เขียนไว้ในผลงานของตนว่า

एकोषि जीयते हन्त कालिदासो न केनचित्।

शृधरे ललितोधरे कालिदासत्रयी किमु।।

(นี่แน่ะ! กาลิทาสแม้เพียงคนเดียวใคร ๆ ก็ไม่สามารถเอาชนะได้ ยังมีกาลิทาสอีก ๓ คนมิใช่หรือในเรื่องความรักที่ท่วมท้นอันน่าพิงปรารถนา)

ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ว่า กาลิทาสอีกคนหนึ่งไม่ใช่ผู้เขียนรณวงศ์ (รณวงศ์) เป็นผู้เขียนผลงานที่กล่าวไว้ข้างบน ส่วนลำดับก่อนหลังของผลงานตั้งแต่ ๑-๖ นั้น ไม่สามารถที่จะหาหลักฐานทั้งจากภายในและภายนอกมายืนยันได้ว่า ผลงานชิ้นใดถูกเขียน

ขึ้นก่อนหรือหลัง ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของจิตใจของกวีที่สัมพันธ์กับงานของเขา (Kale, 1991, p. xv)

บทกวีของกาลิทาส

กาลิทาสเป็นผู้เขียนแหลมที่สุดในเรื่องบทกวีภาษาสันสกฤต ความเป็นอัจฉริยะทางด้านกวีนิพนธ์ของเขาได้นำพากวีนิพนธ์สันสกฤตขึ้นสู่ความสง่างามและสละสลวยขั้นสูงสุดซึ่งเป็นที่ยอมรับมาตั้งแต่สมัยโบราณ นักปราชญ์ทั้งหลายที่ได้อ่านและศึกษาผลงานของเขาส่วนใหญ่ได้แสดงถ้อยคำสรรเสริญในความสมบูรณ์แบบและงดงามของผลงานศิลปะของเขา

พาณะภักฎะ (พาณภักฎ) นักเขียนคนสำคัญผู้เขียน กาทัมพะรี (กาทมพรี) กล่าวถึง กาลิทาสด้วยถ้อยคำดังต่อไปนี้

निरृतासु न वा कस्य कालिदास्य सूक्तिषु।

प्रतिर्मधुरसान्द्रसु मञ्जरीष्विव जायते।।

nirtāsu na vā kasya kalidāsyā sūktiṣu.

prīṭirmadhurasandrasu mañjarīṣviva jāyate.

“เมื่อถ้อยคำอันอ่อนหวานของกาลิทาส ที่มีเสน่ห์ด้วยความรู้สึกอ่อนโยน เปล่งออกมา ใครบ้างไม่ยินดีในถ้อยคำเหล่านั้นซึ่งเป็นเหมือนดังดอกไม้ที่เพียบพร้อมด้วยน้ำหวาน”

นอกจากนี้มีสุภาษิตกล่าวว่า

पुरा कवीनां गणनाप्रसङ्गे कनिष्ठाकाव्येष्ठितकालिदासः ।
अद्यापि तद्युत्यकवेरभावादनामिका सार्थवती बभूव ॥

purā kavīnām gaṇanāprasange kaniṣṭhaka' dhiṣṭhitākaliḍāsah.
adyāpi tattulyakaverabhavadanāmikā sārthavatī babhūvā.

“ในอดีตกาลครั้งหนึ่ง กวีทั้งหลายได้รับการนับเรียงลำดับ กาลิธาส (ในฐานะที่อยู่ลำดับแรก) อยู่ในตำแหน่งของนิ้วก้อย แต่นิ้วนางยังคงมีชื่อเหมือนเดิม คือ ไร้ชื่อ (อนามิกา = nameless) เพราะวลำดับที่สองต่อจากเขานั้นยังไม่ถูกค้นพบ”

นอกเหนือไปจากเพื่อนร่วมชาติแล้ว นักปราชญ์ชาวต่างชาติทั้งในอดีตและปัจจุบัน ผู้ที่ได้อ่านงานเขียนของกาลิธาสโดยตรงและผ่านการแปล ได้ให้การยกย่องกาลิธาสอย่างมาก เอ็ม. อาร์. กาล (Kale, 1991, p. xvii) ได้นำเอาคำกล่าวของนักปราชญ์หลายท่านมาแสดงไว้ ดังนี้ เกอเต (Goethe) กวีชาวเยอรมัน ได้กล่าวสรรเสริญบทละครศกุนตลาของกาลิธาสว่า

Wouldst thou the life's young year's
blossoms and fruits of its decline,

And by which the soul is charmed,
enraptured, feasted, fed?

Wouldst thou the earth and heaven
itself in one sole name combine?

I name thee, O Śkuntala, and all at
once is said.

เซอร์ เอ็ม โมเนียร์ วิลเลียมส์ (Sir M. Monier Williams) นักปราชญ์ชาวอังกฤษได้แสดงถ้อยคำของเขาที่มีต่อกาลิธาส ขณะที่เขาเขียนเกี่ยวกับศกุนตลาว่า

No composition of Kālidāsa displays more the richness of his poetical genius, the exuberance of his imagination, the warmth and play of his fancy, his profound knowledge of the human heart, his delicate appreciation of its most refined and tender emotions, his familiarity with the workings and counter-workings of its conflicting feelings, & in short, mere Sakuntala entitles him to rank as the “Shakespeare of India”.

ฮัมโบลต์ (Humboldt) นักปรัชญาและนักเดินทางได้กล่าวยกย่องกาลิธาสว่า “กาลิธาสเป็นนักพรณนาผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับอิทธิพลที่

ธรรมชาติแสดงต่อจิตใจทั้งหลายของผู้ที่มีความรัก... ความอ่อนโยนในการแสดงออกเกี่ยวกับความรู้สึกและความร่ำรวยในการสรรค์สร้างจินตนาการ ได้ส่งให้เขามีตำแหน่งที่สูงในกลุ่มกวีทั้งหลายของทุกชาติ”

ศาสตราจารย์ ลาสเสน (Prof. Lassen) เรียกกาลิทาสว่า “ดวงดาวที่ส่องสว่างที่สุดในท้องฟ้าแห่งกวีนิพนธ์อินเดีย”

กาลิทาสได้รับการยอมรับว่าเป็น เจ้าของแห่งการอุปมาในกวีนิพนธ์สันสกฤต จนกระทั่งมีคำกล่าวที่คุ้นเคยกันว่า “อุปมา กาลิดาสย (upamā kalidāsyā)” “อุปมาของกาลิทาส” การอุปมาของกาลิทาสเป็นสิ่งที่ยอดเยี่ยมประหลาดมหัศจรรย์ ในวรรณคดีสันสกฤต ดังตัวอย่างพระราชอาทศยยันต์กล่าวชมศกุนตลากับวิญญะว่า

अनाघ्रातं पुष्पं किसलयमलूनं कररुहै-
रनाविद्धं रत्नं मधु नवमनास्वादितरसम् ।
अखण्डं पुण्यानां फलमिव च तद्रूपमनघं
न जाने भोक्तरं कामिह समुपस्थास्यति विधिः ॥ (शाकुन्.२.१०)

anāghrātaṁ puṣpaṁ kisalayamalūnaṁ kararuhai-
ranāviddhaṁ ratnaṁ madhu navamanāsvāditarasam.
akhaṇḍaṁ puṇyānāṁ phalamiva ca tadrūpamanaghaṁ
na jāne bhoktāraṁ kamiha samupasthāsyati vidhiḥ. (Śākun.2.10)

“รูปที่งดงาม (ของศกุนตลา) ปราศจากตำหนิ” เป็นเหมือนดอกไม้ที่ไม่ถูก
สูดดมเป็นเหมือนดอกไม้ตูมอ่อนนุ่มดอกไม้ที่ยังไม่ถูกฉีกกระชากด้วยเล็บมือ
เป็นเหมือนแก้วมณีที่ยังไม่ถูกเจียรไน (ตัด) เป็นเหมือนน้ำหวานที่สดใหม่อัน
มีรสยังไม่ถูกกลืนลอง และเป็นเหมือนผลทั้งปวงของบุญ ข้าพเจ้าไม่ทราบว่
พระพรหมจะสร้างใครให้เป็นบุคคลที่ได้รับรูปนี้”

ยักษ์กล่าวกับเมฆในบทปฐมของ บทกวีนิพนธ์เมฆทูตว่า

उत्पश्यामि त्वयि तटगते स्निग्धभिन्नाङ्गनाभे
सद्यः. घट्टिरददशनच्छेदगौरस्य तस्य ।
शोभामद्रेः स्तिमितनयनप्रेक्षणीयां भवित्री-
मंसन्यस्ते सति हलभृतो मेचके वाससीव ॥ (पूर्वमेघ. ६२)

utpaśyāmi tvayi taṭagate snigdhabhinnāṅganābhe
sadyahḥṛttadviradadaśanacchedagaurasya tasya.
śobhāmadreḥ stimitanayanaprekṣaṇīyām bhavitrī-
mansanyaste sati halabhr̥to mecake vasasīvā. (Pūrvamegha.62)

“เมื่อท่านผู้มีศีลดังผองอัญชันและมันเป็นเงางามได้ไปถึงบริเวณของภูเขานั้น
ข้าพเจ้าคาดหวังซึ่งความงามของภูเขา ที่ขาวประดุจดั่งชิ้นส่วนของงาช้างที่ถูก
ตัดโดยฟันที่ทันใด ซึ่งควรค่าแก่การมองดูด้วยดวงตาที่ไม่กะพริบ เป็นเหมือน
(ความงาม) ของพลราม เมื่อมีผ้าสีดำพาดอยู่บนไหล่”

นอกจากนี้กาลิทาสยังเขียน ถึงเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยภาษาที่งดงาม ดังเช่น

การบรรยายธรรมชาติ

ข้อความต่อไปนี้ปรากฏในบทกวีเรื่อง
เมฆทูต ซึ่งเป็นบทกวีที่กล่าวถึงยักษ์ผู้ที่ต้อง
พลัดพรากจากภรรยาที่รักไปเพราะต้องล่าสาว
เมื่อมองเห็นก้อนเมฆฝนขนาดใหญ่ ยักษ์จึง

ปรารภนาที่จะฝากถ้อยคำกับเมฆไปถึงภรรยา
ในการที่เมฆจะไปยังที่อยู่ของภรณานั้น ยักษ์
ได้พรรณานาฏมิประเทศให้กับเมฆว่าต้องผ่าน
สิ่งใดไปบ้าง ดังบาทที่ ๓-๔ ของโคลกที่ ๑๕
ในปฐมเมฆว่า

रेवां द्रक्ष्यस्युपलविषमे विन्ध्यपादे विशीणाद्य ।
भच्छेदैरिव विरचितां भूतिमग्नो गजस्य ॥

revāṃ drakṣyasypalaviṣame vindhayapāde visirṇām.
bhakticchedairiva viracitāṃ bhūtimagne gajasya.

“ท่านจักมองเห็นแม่น้ำนรมทา (เรวา) แยกกระจาย ที่เชิงเขาวิन्ध्यซึ่งจรูระ
ด้วยหินประดุจดังการระบายสีที่ถูกระบายแล้วบนร่างของช้าง ด้วยเส้นสาย
แยกออกไปเป็นแฉก”

และโคลกที่ ๔๕ ในปฐาเมฆ

त्वध्यादातुं जलमवनते शाङ्गिणो वर्णचौरे
तस्याः सिन्धोः पृथुमपि तनुं दूरभावात्प्रवाहम् ।
प्रेक्षिष्यन्ते गगनगतयो नूनमावर्ज्य दृष्टी-
रेकं मुघगुणमिव भुवः स्थूलमध्येन्द्रनीलम् ॥

tvayyādātum jalamavanate saṅgiṇo varṇacaure
tasyāḥ sindhoh pṛthumapi tanum dūrabhāvātpurvāham.
prekṣiṣyante gaganagatayo nūnamāvarjya drṣṭī-
rekam muktaguṇamiva bhuvah sthulamadhyendranilam.

“เมื่อท่านผู้ขโมยสีผิวของพระกฤษณะ น้อมลงเพื่อจะดื่มน้ำของแม่น้า นั้น ผู้
เคลื่อนไปในท้องฟ้าทั้งหลาย เน้นอนทีเดียว เมื่อลดสายตาลงด้านล่าง ย่อม
มองเห็นสายน้ำที่แม้กว้างก็ดูแคบลงเนื่องจากความไกล ซึ่งเป็นประดุจดัง
สร้อยมุกเส้นหนึ่งของแผ่นดิน ที่มีพลอยสีน้ำเงินเม็ดใหญ่อยู่ตรงกลาง”

กาลิทาสได้บรรยายความงดงามของ วสันตฤดูในบทกวีรจนาว่า

श्रुतिसुखभ्रमरस्वनगीतयः कुसुमकोमलदन्तरुचो बभुः ।
उपवनान्तलताः पवनाहतैः किसलयैः सलयैरिव पाणिभिः ॥
(रघु.९.३५)

śrutisukhabhramarasvanagīṭayāḥ kusumakomaladantarūco babhuḥ.
upavanāntalatāḥ pavanāhataiḥ kisalayaiḥ salayairiva pāṇibhiḥ.

(Raghu.9.35)

“เถาวัลย์ทั้งหลายภายในสวน ที่มีบทเพลงประกอบด้วยเสียงของผึ้งอันน่า
รื่นรมย์ในการฟัง มีประกายของฟันที่นำผึ้งพอใจในรูปของดอกไม้เบ่งบาน
มองดูสวยงามด้วยยอดอ่อนที่สั่นไหวด้วยสายลมที่เปรียบเสมือนกับมือที่ตบ
ให้จังหวะ”

และบรรยายธรรมชาติในฤดูร้อนใน บทละครศกุนตลา เช่น

सुभगसलिलावगाहाः पाटलसंसर्गसुरभिवनवाताः ।

प्रच्छायसुलभनिद्रा दिवसाः परिणामरमणीयाः ॥ (शाकुन्. १, ३)

subhagasalilāvagāhāḥ pāṭalasamsargasurabhivanavātāḥ.

pracchāyasulabhanidrā divasāḥ pariṇāmāramaṇīyāḥ. (Śākun. 1, 3)

“วันทั้งหลาย ที่มีการอาบน้ำทำให้เย็นดี ที่มีสายลมของป่าที่หอมจืด เนื่องจาก
การสัมผัสดอกกุหลาบสีแดง ที่มีการนอนหลับเป็นไปได้ง่ายในสถาน ที่มี
ร่มเงา เป็นวันที่น่ารื่นรมย์ในเวลาตอนเย็น”

การบรรยายความงามของสตรี

กาลีทาสได้บรรยายความงามของ
สตรีด้วยการอุปมาได้อย่างสละสลวย หาก

อ่านบทกวีของเขาพร้อมกับจินตนาการภาพตาม
ไปอย่างช้า ๆ ผู้อ่านจะรู้สึกถึงความงดงาม
ของการอุปมา ดังตัวอย่างจากบทละครเรื่อง
ศกุนตลา

सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यं

मलिनमपि हिमांशोर्लक्ष्म लक्ष्मीं तनोति ।

इयमधिकमनोज्ञा वल्कलेनापि तन्वी

किमिव हि मधुराणां मण्डनं ना.तीनाम् ॥ (शाकुन्. १, १๮)

sarasijamanuviddham saivalenāpi ramyam

malinamapi himāṃśorlakṣma lakṣmīm tanoti.

iyamadhikamanojñā valkalenāpi tanvī

kimiva hi madhuraṇām maṇḍanam nākṛtīnam. (Śākun. 1, 18)

“ดอกบัวย่อมยังงดงามอยู่แม้ถูกปกคลุมด้วยจอกแหวน จุดแม้เป็นสีดำยังทำให้
ความงดงามของดวงจันทร์แพร่กระจายออกไป ร่างกายบอบบางนี้งดงามยิ่ง แม้
ด้วยอาภรณ์เปลือกไม้ เพราะวัสดุอะไรก็ย่อมไม่ใช่เครื่องประดับสำหรับ
ร่างกายที่งดงาม”

ความงามของพระนางปารวตีจากเรื่อง กุมาร สัมภวะ ว่า

शिरीषपुष्पाधिकसौकुमायौ बाहू तदीयाविति मे वितर्कः ।
पराजितेनापि .तौ हरस्य यौ कण्ठपाशौ मकरध्वजेन ॥ (कु.१,४१)

śirīṣapuṣpādhikasaukumāyau bāhū tadīyāviti me vitarkaḥ.
parājitenāpi kṛtau harasya yau kaṇṭhapāśau makaradhvajena. (Ku.1,41)

“ความคิดของข้าพเจ้า คือ แขนทั้งสอง ของนางคงเป็นแขนที่อ่อนนุ่มยิ่งกว่า ดอก
สิริษะ เพราะแขนทั้งสองนี้เป็นบ่วงคล้องพระศอของพระศิวะที่ถูกกระทำ โดย
กามเทพแม้เป็นผู้พ่ายแพ้ไปแล้ว”

ความงดงามของนางยักษแม่ตกอยู่ใน ที่รัก จากเรื่องเมฆทูต
ความเศร้าโศกที่ต้องพลัดพรากจากสามีผู้เป็น

नूनं तस्याः प्रबलरुदितोच्छूननेत्रं प्रियाया
निःश्वासानामशिशिरतया भिन्नवर्णाधरोष्ठम् ।
हस्तन्यस्तं मुखमसकलव्यटि लम्बालकत्वा-
दिन्दोर्दिन्यं त्वदनुसरणविलष्टकान्तेर्बिभर्ति ॥ (उघरमेघ.२४)

nūnam tasyāḥ prabalaruditocchūnanetram priyāyā
niḥśvāsānāmaśīśiratayā bhinnavarṇādharoṣṭham.
hastanyastam mukhamasakalavyakti lambālakatvā-
dindordainyam tvadanusaraṇakliṣṭakānterbibharti. (Uttaramegha.24)

“แน่นอนทีเดียว ใบหน้าของนางผู้เป็นที่รักก้มลงชบกับฝ่ามือทั้งสองของเธอ
มีดวงตาบวมเป่งเพราะการร้องไห้อย่างหนัก มีริมฝีปากล่างมีสีจางหายไป
เพราะความร้อนของลมหายใจออก ปรางูให้เห็นเพียงบางส่วนเนื่องจากการ
ห้อยลงมาของลอนผม ย่อมมีความเศร้าสร้อยของดวงจันทร์ที่มีแสงถูกรบกวน
แล้วด้วยการติดตามของท่าน (เมฆ)”

अङ्घोनाङ्घ्रं प्रतनु तनुना गाढतपतेन तप्तं
सास्त्रेणाश्रुद्रुतमविरतोत्कण्ठमुत्कण्ठितेन ।
उष्णोच्छ्वासं समधिकतरोच्छ्वासिना दूरवर्ती
सङ्कल्पैस्तैर्विशति विधिना वैरिणा रुद्धमार्गः ॥ (उधरमेघ.४२)

aṅgenaṅgaṃ pratanu tanunā gāḍhatapateṇa taptam
sāsreṇāśrudrutamaviratotkanṭhamutkanṭhithena.
uṣṇocchvāsaṃ samadhikatarocchvāsinaṃ duravartī
sankalpaistairviśati vidhinā vairinā ruddhamārgaḥ. (Uttaramegha.42)

“เขาผู้อยู่ไกล ผู้มีหนทางถูกขัดขวางไว้ด้วยโชคชะตาที่เป็นปฏิปักษ์ย่อม
(ปรารถนา) จะมาหาร่างกาย (ของเธอ) ที่แผยพอม ร้อนรุ่ม เปียกชุ่มด้วยน้ำตา
ที่ปรารถนาไม่หยุดหย่อนและมีการถอนหายใจอันร้อนรุ่ม เพราะความปรารถนา
เหล่านั้น ด้วยร่างกายแผยพอม ร้อนรุ่มยิ่ง เต็มไปด้วยน้ำตา เต็มไปด้วยความ
ปรารถนาและการหายใจออกที่หนักหน่วง”

การบรรยายเกี่ยวกับการพลัดพราก

รำพันถึงภรรยาที่เพิ่งจะได้แต่งงานกัน แต่ต้อง
พลัดพรากจากกัน

โศลกทั้งสองที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้น่า
มาจากกวีนิพนธ์เรื่อง เมฆุต ซึ่งยกยได้พบว่า

श्यामास्वङ्गं चकितहरिणीप्रेक्षणे दृष्टिपातं
वक्त्रच्छायां शशिनि शिखिनां बर्हभारेषु केशान् ।
उत्पश्यामि प्रतनुषु नदीवीचिषु भ्रूविलासान्
हन्तैकस्मिन्वचिदपि न ते चण्डि! सादृश्यमस्ति ॥ (उधरमेघ.४४)

śyāmāsvaṅgaṃ cakitaharīṇipreṣṇe dṛṣṭipātaṃ
vaktracchāyāṃ śaśini śikhināṃ barhabhāreṣu keśān
utpaśyāmi pratanusu nadivīciṣu bhruvilāśān
hantaikasminkvacidapi na te caṇḍi! sadṛśyamasti ॥ (Uttaramegha.44)

“ข้าพเจ้ามองเห็นซึ่งร่างกาย (ของนาง) ในคันธวาลย์ปรัยงค์ ซึ่งการชำเลื่องมอง
(ของนาง) ในดวงตาของนางกวางที่ตื่นตระหนก ซึ่งความมดงามของใบหน้า
(ของนาง) ในดวงจันทร์ ซึ่งผม (ของนาง) ในขนหางของนกยูง ซึ่งการ

เคลื่อนไหวอย่างมีชีวิตชีวา ของคิ้ว (ของนาง) ในระลอกคลื่นที่อ่อนโยน
ของแม่น้ำทั้งหลาย โอ! ที่รัก, แต่ภาพที่เหมือนตัวจริงทั้งหมดของเธอ
ไม่มีในสิ่งหนึ่งสิ่งใดในที่ใดเลย”

एतस्मान्मां कुशलिमभिज्ञानदानाद्विदित्वा
मा कौलीनादसितनयने मध्यविश्वासिनी भूः ।
स्नेहानाहुः किमपि विरहे ध्वंसिनस्ते त्वभोगा-
दिष्टे वस्तुन्युपचितरसाः प्रेमराशीभवन्ति । (उद्यरमेघ.५२)

bhitvā sadyaḥ kisalayapuṭān devadārudrumāṇām
ye tatksīrasrutisurabhayo dakṣiṇena pravṛtāḥ.
alinyanti guṇavati! mayā te tusāṇādrivātāḥ
pūrvasprṣtam yadi kila bhavedangamebhistaveti. (Uttaramegha.47)

“หลังจากทำลายสิ่งห่อหุ้มของใบไม้แรกผลิที่ยอดอ่อนของต้นท้าวท้าวแล้ว
สายลม จากภูเขาหิมะทั้งหลายเหล่าใด ที่หอมกรุ่นด้วยกรวาลชื้นออกมา
ของยางไม้ พัดไปทางทิศใต้โดยทันที โอ คนดี, ลมทั้งหลายเหล่านั้นถูกสวมกอด
โดยข้าพเจ้าเพื่อว่าบางที่ร่างกาย ของเธออาจจะถูกสัมผัสก่อนแล้วด้วยลมเหล่านี้”

จากโคลกที่ยกมานั้นแสดงถึงการ
พลัดพรากจากคนที่รักหรือสิ่งที่รักเป็นความ
ทุกข์ทรมานยิ่งของมนุษย์ทุกคน ความรู้สึกนี้
กาลีทาสได้นำมาเรียงร้อยด้วยถ้อยคำที่งดงาม

ถ่ายทอดความรู้สึกทุกข์ทรมานของผู้ที่ต้อง
พลัดพรากจากคนรักและความคิดถึงคนรักที่
อยู่ห่างไกล

การบรรยายเกี่ยวกับความรักที่แท้จริง

ตัวอย่างข้อความที่ยกมานี้เป็นคำกล่าว ของยักษ์เกี่ยวกับความรักที่ปรากฏในเมฆุต

भित्वा सद्यः किसलयपुटान् देवदारुद्रुमाणां
ये तत्क्षीरस्रुतिसुरभयो दक्षिणेन प्रवृष्टाः ।
आलिङ्गन्ते गुणवति! मया ते तुषाराद्रिवाताः
पूर्वस्पृष्टं यदि किल भवेदध्मेभिस्तवेति ॥ (उधरमेघ. ४७)

etasmanmām kuśalinamabhijnāñādanadvidityā
mā kaulinādasitanayane mayyaviśvāsini bhūh.
snehānāhuh kimapi virāhe dhvaṃsinaste tvebhogā-
diṣṭe vastunyupacitarasāḥ premarāṣibhavanti. (Uttaramegha.52)

“โอ นางผู้มีดวงตาสีดำ! จากข้อพิพาทที่ได้กล่าวกับเธอไปแล้วนี้ เธอคงรู้แล้วว่า ฉันสบายดี เธออย่าได้กลายเป็นคนที่ขาดความเชื่อมั่นในตัวฉัน อันเนื่องมาจากข่าวลือที่ไม่ดี คนทั้งหลายได้กล่าวถึงความรัก (ว่า) แน่แท้ทีเดียวความรักทั้งหลายนั้นจะหมดสิ้นไปในการแยกจากกัน แต่ (ฉันว่า) ตรงกันข้ามความรู้สึกรักทั้งหลายนั้นจะเพิ่มพูนมากขึ้นในวัตถุที่ปรารถนา แต่ไม่ได้ชื่นชมจนกลายเป็นกลุ่มกองแห่งความรัก”

ในการพลัดพรากจากภรรยาไม่ได้ทำให้ความรักของยักษ์ลดลงตามคำกล่าวที่พูดกันว่า รักแท้แพ้ระยะทาง เพราะว่ายักษ์ได้มองอีกมุมหนึ่งของการพลัดพรากว่า หากว่าเราอยู่ไกลหรือพลัดพรากจากคนที่เรารัก และความรักนั้นเป็นรักที่แท้จริงแล้วความรู้สึกรักจะเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ กลายเป็นความรักที่มากมายมหาศาล

การบรรยายเกี่ยวกับรสในวรรณคดี

ในทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต รสทางวรรณคดีหมายถึง อารมณ์สะท้อนใจของกวี

ที่ถอดถ่ายลงไปในบทกวีนิพนธ์ อารมณ์นั้นจะกระทบใจผู้อ่าน ทำให้เกิดการรับรู้และเกิดปฏิกิริยาทางอารมณ์เป็นการตอบสนองสิ่งที่กวีเสนอมารสจึงเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจผู้อ่าน

รสในวรรณคดีสันสกฤตแบ่งออกเป็น ๘ ประเภท ได้แก่ ความซาบซึ้งในความรัก (สฤงคารรส) เป็นอารมณ์ตอบสนองภาวะรัก ความสนุกสนาน (हास्यรส) เป็นอารมณ์ตอบสนองภาวะขบขัน ความสงสาร (กรูณารส) เป็นอารมณ์ตอบสนองภาวะทุกข์โศก ความแค้นเคือง (เราทรรส) เป็นอารมณ์ตอบสนอง

ภาวะความโกรธ ความชื่นชมในความกล้าหาญ
(วีรรส) เป็นอารมณ์ตอบสนองภาวะมุ่งมั่นใน
การต่อสู้ ความเกรงกลัว (ภยานกรส) เป็น
อารมณ์ตอบสนองภาวะน่ากลัว ความเบื่อระอา
ชิงชัง (พีภัตสรส) เป็นอารมณ์ตอบสนอง
ภาवन่ารังเกียจ ความอัสทธรรยใจ (อัทฤตรส)
เป็นอารมณ์ตอบสนองภาवन่าพิศวง และ

ความสงบใจ (सानตรส) เป็นอารมณ์ตอบ
สนองภาวะสงบ (กุสุมา รัชมนิ, ๒๕๓๔,
หน้า ๒๒-๒๓)

ในที่นี้จะยกตัวอย่างโคลกที่พรรณนา
ให้เกิดวีรรสและกรณารสจากผลงานบางส่วน
ของกาลิทาส

วีรรส

नदत्सु तुर्येष्वविभाव्यवाचो नोदीरयन्ति स्म कुलोपदेशान् ।
बाणाक्षरैरेव परस्परस्य नामोजितं चापभृतः शशंसुः ॥ (रघु.७.३८)

nadatsu turyesvavibhāvavāco nodīrayanti sma kulopadeśān.
bāṇākṣarairēva parasparasya nāmorjitam cāpabhṛtaḥ śaśamsuḥ.

(Raghu.7.38)

“นักธนูทั้งหลายผู้มีคำพูดไม่สามารถได้อื่นอย่างชัดเจน ไม่ได้กล่าวชื่อแห่ง
ตระกูลในขณะที่กลองรบประโคมอยู่ พวกเขาทั้งหลายบอกชื่อที่ยิ่งใหญ่แก่
กันและกันด้วยอักษรทั้งหลายที่อยู่บนลูกธนูเท่านั้น”

उत्थापितः संयति रेणुरश्यैः सान्द्री.तः स्यन्दनवंशचैः ।
विस्तारितः कुञ्जरकर्णतालैर्नेत्रध्मेणोपरु रोध सूर्यम् ॥ (रघु.७.३९)

utthāpitaḥ samyati reṇuraśyaiḥ sāndrīkṛtaḥ syandanavaṃśacakraiḥ.
vistāritaḥ kuñjarakarṇatālairnetradhmenoparurodha sūryam.

(Raghu.7.39)

“ในการรบ ฝุ่นที่ถูกทำให้ฟุ้งขึ้นด้วยม้าทั้งหลาย ถูกทำให้หนาที่บด้วยล้อ
ทั้งหลายของรถศึกจำนวนมากและถูกทำให้แผ่กระจายออกไปรอบ ๆ ด้วยการ
สลับไปมาของใบหูของช้างศึกทั้งหลาย ได้ดับบึงดวงอาทิตย์แล้ว ด้วยวิธี
เดียวกันกับของฟ้า” (เหมือนปกคลุมด้วยผ้า)

เมื่อผู้อ่านได้อ่านแล้วทำให้เกิดความ
ชื่นชมความกล้าหาญและรู้สึกอึดอัด เหมือน
กับมองเห็นสงครามอยู่ตรงหน้าและพร้อมที่
จะเข้าร่วมในการต่อสู้

กรณารส

โคลกทั้งสองนี้ นำมาจากวินิพนธ์เรื่อง
รฆุวงศ์ (รฆุวงศ์) บทที่ ๘ ตอนที่พระราชา
อชวเมธแสดงความรักใคร่รักใคร่ เมื่อพระนาง

อินทุมดีได้สิ้นพระชนม์จากไปด้วยสาเหตุที่
พวงมาลัยดอกไม้ทิพย์ของฤๅษีนาถถูกลมพัด
จากที่สวมอยู่บนวีณา (เครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง)
ล่องลอยมาอยู่ที่ทรวงอกของพระนาง เมื่อ
พระนางทอดพระเนตรเห็นพวงมาลัยดอกไม้
ทิพย์ ก็ทรงพรว้าเพื่อและสิ้นใจ ซึ่งสองโคลกนี้
เป็นเพียงแค่สองโคลกในจำนวน ๒๖ โคลกที่
พระราชาทรงแสดงความเศร้าโศก

कुसुमान्यपि गात्रसंगमात्प्रभवन्त्यायुरपोहितुं यदि ।

न भविष्यति हन्त साधनं किमिवान्यत्प्रहरिष्यतो विधेः ॥ (รघु.๘.๔๔)

kusumanyapi gātrasangamātpṛabhavantyāyurapohitum yadi.

na bhaviṣyati hanta sādhanam kimivānyatpṛahariṣyato vidheḥ.

(Raghu.8.44)

“หากแม้ว่าดอกไม้อ่อนนุ่มทั้งหลายจะนำเอาชีวิตไปได้เพราะการสัมผัส
กับร่างกาย โอ! สิ่งอื่น ๆ ไฉนหรือจะไม่เป็นเครื่องมือของโชคชะตาที่จะ
กระแทกเข้ามา”

स्मरियं यदि जीवितापहा हृदये किं निहिता न हन्ति माम् ।

विषमप्यमृतं क्वचिद् भवेदमृतं वा विषमीश्वरेच्छया ॥ (รघु.๘.๔๕)

srāgiyām yādi jivitapaha hṛdāye kiṃ nihitā na hanti mam.

viṣamapyamṛtam kvacid bhāvedamṛtam va viṣamīśvareccchaya.

(Raghu.8.46)

“แม้ว่าพวงมาลัยนี้สามารถทำลายชีวิต ถูกวางลงแล้วที่หัวใจ ทำไมจึงไม่ฆ่า
ข้าพเจ้า ในบางครั้งแม้ยาพิษอาจจะกลายเป็นน้ำอมฤตหรือน้ำอมฤต อาจจะ
กลายเป็นยาพิษตามความปรารถนาของพระเจ้า”

เมื่อผู้อ่านได้อ่านโคลงดังกล่าวแล้ว
ย่อมบังเกิดความรู้สึกสงสารพระราชที่ตอง
ทรงสูญเสียพระมเหสีไปเนื่องจากเหตุการณ์
ซึ่งไม่น่าจะเกิดขึ้นได้ และเห็นใจพระราชที่
ต้องทรงประสบกับโชคชะตาที่โหดร้ายทำให้
ทรงพลัดพรากกับบุคคลที่รักอย่างไม่สามารถ
หลีกเลี่ยงได้

เรื่องราวและจำนวนโคลงส่วนที่ยก
มาเป็นตัวอย่างนี้เป็นเพียงส่วนน้อยในผล
งานของกาลิทาส ซึ่งนอกจากนี้แล้วกาลิทาส
ยังเขียนบทกวีเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ อีกมากมาย

สอดคล้องอยู่ในผลงานกวีนิพนธ์ของเขา

กาลิทาสมหากวีผู้ยิ่งใหญ่ได้สรรค์
สร้างบทกวีขึ้นมาเพื่อมนุษย์ผู้มีจินตนาการจะ
ได้ซาบซึ้งถึงความงดงามของเรื่องราวต่าง ๆ
ผ่านศิลปะการเรียงร้อยตัวอักษร บทกวีที่
งดงามและอ่อนหวานยังคงรอคอยบุคคลที่จะ
เข้ามาอ่าน สัมผัส รับรู้ และบังเกิดความรู้สึก
ชื่นใจเมื่อได้อ่านข้อความที่สะดุดใจ หาก
มนุษย์ในยุคปัจจุบันพอจะมีเวลาที่จะเหลียวดู
ความงดงามของบทกวีที่บรรพบุรุษได้ทิ้งไว้
ก็จะซาบซึ้งกับวรรณศิลป์เหล่านั้น

บรรณานุกรม

- กุสุมา รัชมณี. (๒๕๓๔). การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต
กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- จำลอง สารพัตติก. (๒๕๔๖). ประวัติวรรณคดีสันสกฤต ๑. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
รามคำแหง.
- จำลอง สารพัตติก และจิตตภา สารพัตติก. (๒๕๔๐). เมฆทูต. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Apte, V. S. (1998). *The Practical Sanskrit-English Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Kale, M.R. (1961). *Abijñānaśākuntalam of Kālidāsa*. Bombay: Bookseller's
Publishing Co.
- _____. (1991). *Kumārsambhava of Kālidāsa*. Delhi: Motilal Banarsidass
- _____. (1985). *Mālavikāgnimitram of Kālidāsa*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- _____. (1993). *The Meghaduta of Kālidāsa*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Nandargikar, G. R. (1982). *The Raghuvamśa of Kālidāsa*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Monier-Williams, Sir M. (1997). *A Sanskrit-English Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Pai, A., (Ed). (1994). *कालिदासः संस्कृत महात् कवि*. Bombay: India Book House.
- Upadhyaya, B. (1987). *Sanskṛta-Sukavi-Samīkṣā*. (in Hindi). Varanasi: Chawkhamba
Vidyabhawan.